

URFA'DA TANZİMAT'A GEÇİŞ SÜRECİNDE İDARİ VE MALİ YAPI

Yrd. Doç. Dr. Tahir ÖĞÜT
Harran Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
tahirogut27@hotmail.com

ÖZET

19.yüzyılda Osmanlı Devleti artık geleneksel idari ve mali yönetim anlayışı ile etkin bir yönetime sahip değildir. Yönetimde yetersizliklerin aşılmasında yeni bir anlayışla yapılanmaya ihtiyaç vardır. Bu aşamada büyük beklentilerle Tanzimat fermanının 1839'da ilanı ile yeni bir döneme geçilmiştir. Ancak Tanzimat'ın uygulanmasına devlet genelinde aynı anda geçilemeyecektir. Urfa'da da Tanzimat'a geçiş fiilen 1847'de, resmen ise 1850'de gerçekleşecektir. Yeni süreç bürokrasi ve halk için belirsizliklere sahiptir. Sorunları çözmeye yönelik olarak uygulamaya giren Tanzimat aslında yeni sorunlar da üretecektir. Çünkü idari-mali yapılanmadaki modernleşme süreci toplumsal taleplere dayanmadığı gibi sosyal ve bürokratik yapı da yeni hukuki sürece hazırlıklı değildir.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Tanzimat, Tımar, Mukataa, Güneydoğu Anadolu.

THE ADMINISTRATIVE AND FISCAL CONSTRUCT IN URFA IN THE PROCESS OF TANZİMAT

ABSTRACT

In the nineteenth century Ottoman Empire didn't have an effective governance with traditional and fiscal governance view any more. A reconstruction was needed to cope with the insufficiencies governance. In this stage with the declaration of Tanzimat Imperial Order in 1839 a long with big expectations, a new period started. However, carrying out Tanzimat could not be started in the state apparatus at the same time. In Urfa the de facto date of complying with Tanzimat was 1847, and while the formal date was. New process had ambiguities for bureaucrate and public. Tanzimat, which aimed at solving existing problems produced new problems. This was the case because modernization process in administrative-financial structure both did not depend on social demands, and social and bureaucracy consruct were not ready for the new juridicial process.

Keywords: Urfa, Tanzimat, Tımar, Mukataa, Southeast Anatolia.

1. GİRİŞ

Urfa, vilayet nizamnamesinin 1847'de yürürlüğe girmesi ve vilayet bütçesinin Meclisi Vâlâyı Ahkâmı Adliye'de müzakeresi ile resmen Tanzimat'a dâhil olmuştur. Ancak Tanzimat'ın uygulamaya girmesi ise 1850'de gerçekleşebilmiştir. Böylelikle 16.yüzyılın ilk çeyreğinden beri Rakka eyaletinin merkezi konumunda olan Urfa, Tanzimat'ın uygulamaya girmesi ile Halep vilayetin sancağı konumuna gelmiştir (BOA. A.MKT. MVL.53/75).

Urfa'da Tanzimat'a geçiş aşamasında öncelikle idari yapıya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. İdari yapıda dönüşüm, Urfa Liva Meclisi'nin 1847'de kurulması ile somutlaşmıştır. Liva meclisinin kuruluşu, vilayetteki en üst meclis olan Halep Meclisi Kebiri'nin, Meclisi Vâlâ'ya teklifi ile gerçekleşmiştir. Gerçekleştirilen düzenlemeler ile bu yeni dönemde, idari ve mali alanlarda olumlu gelişmelerin olabileceği yönündeki beklentiler öne çıkarılmıştır (BOA, A. MKT. MVL 14/ 40).

2.TANZİMAT'A GEÇİŞ SÜRECİ HAZIRLIKLARI

2.1. Nüfus Sayımı

Urfa'nın, Tanzimat'a dâhil olma sürecinde vergi mükelleflerinin ve asker kaynağının belirlenebilmesi amacıyla 1848'de bir nüfus sayımı yapılmıştır. Nüfus sayımı Rakka Eyaletinin geneline kapsanmış olup, ilk olarak en batıdaki kaza olan Birecik'te başlamıştır. Bölge aşiretlerine yönelik çalışmalar, bunların yarı konar-göçer sosyal statülerinden dolayı sorunlu olarak görülmüş ve sayımda bunlara öncelik tanınmıştır. Bu aşiretler, Suruç kazasında Berazi, Rumkale kazasında Baziki ve Nizip kazasında da meskûn olan Barak aşiretleridir (BOA, A.MKT. 225/ 93).

Aşiretlerin sayım sonrasında, yeni vergi yükü ile karşılaşacakları yönündeki beklentileri ortaya çıkmış ve bu durumdan dolayı çalışmalar esnasında haklarında doğru bilgi vermemek için ciddi bir direnç ortaya koymuşlardır. Sayım heyetinin başında bulunan Urfa kaymakamı çalışmanın başarı ile tamamlanabilmesi için, aşiret ileri gelenlerine vergi yüklerinin artırılmayacağına dair söz vermek zorunda kalmıştır. Urfa kaymakamının vermiş olduğu teminatın aşiretlerin ileri gelenleri tarafından dikkate alınması üzerine sayım çalışmaları başlayabilmiştir (BOA, A.MKT. 225/ 93).

Nüfus çalışmaları 1848'de yapılmış olmasına rağmen bununla ilgili verilere ulaşılamamıştır. Ancak Cevdet Paşa Tezakir'de aktardığına göre 1868'de Urfa'nın nüfusu Tablo-1'de gösterildiği gibidir.

Tablo- 1: Cevdet Paşa'ya Göre Urfa Nüfusu, H.1284/ M.1868.

Kaza İsmi	Müslüman Hane	Gayrimüslim Hane	Toplam Hane
Rumkale	2959	97	3053
Birecik	2602	119	2721
Urfa	23770	1003	24773
Suruç	1377	14	1391
Toplam Hane	31.938		
Toplam Nüfus	119.449		

Kaynak; Cevdet Paşa, Tezakir, 21-39, Yayınlayan Cavid Baysun, TTK, Ankara, 1991, s.224, göre düzenlenmiştir.

Urfa'nın nüfusu tablo-1'deki miktarın üzerinde olmalıdır. Çünkü Cevdet Paşa, Urfa kırsalının genelini oluşturan aşiretlerin sayımlar esnasında doğru olarak kayıt altına alınmadıklarını ve bundan dolayı da kırsala yönelik verilerin ihmal edildiğini ifade etmiştir (Baysun,1991:224). Urfa nüfusunda hane başına düşen ortalama büyüklüğün 3.75 gibi düşük bir seviyede olması dikkatleri çekmektedir. Nüfusun bu yapısal durumunu açıklamak için ise gerekli olan veriler bulunmamaktadır.

2.2. Mültezim-Timar Arazilerinin Genel Durumu ve Tapulandırma İşlemleri

Tanzimat'a geçiş aşamasında bölgede yoğun bir şekilde asayiş sorunları yaşanmaktadır. Urfa ve Birecik arasındaki bölge Suriye'den gelen Arap aşiretlerinin eşkıyalık hareketlerine karşı açık ve savunmasız bir durumdadır. Mukataa ve timar arazilerinin işletimi dahi eşkıyalık hareketlerinin gölgesinde yapılabilmektedir (BOA,İ.Mesalihi Mühime 2.077:6). Bu durum karşısında güvenlik kaygısı taşıyan timar ehli ve mukataa mutasarrıfları bölgedeki ağaların himayesine girmek zorunda kalmışlardır. Urfa Liva Meclisi'nin ifadesiyle asayiş sorunu hal edilmeksizin buralarda "devlet hükümet olamayacaktır" (BOA, İ.Mesalihi Mühime 2.077: 6).

Timar ve mukataalar ağaların kontrol ve himayesine girmiştir. Ancak ber vech-i muharrer" bedellerinin eshablarına bedel ödenmesi mukabilinde kaimakamlık tarafından zabt ve idare olunması halinde, bunların daha verimli işletilmesi mümkün olabilecektir. Kaimakamlıklara timar ve mukataa işletiminin devri külliyetli bir meblağa haiz olacağından dolayı, bu meblağın Hazine'den ödenmesi de talep edilmiştir(BOA, İ.Mesalihi Mühime 2.077: 6).

Timar ve mukataa işletim sistemleri, mensupları bakımından sorunlu olarak yürütülmekteyken, bunlara karşı yükümlülüğü olan halk bakımından da sorunlu bir yapıya sahipti. Çünkü arazi ve mukataa işletimlerinde halk, kamu yönetimindeki kural dışlıklardan dolayı ciddi bir hukuksuzluk sorunu ile karşı karşıyadır. Urfa halkı arazi tasarruflarında tapu mukabili senetlerden mahrum olmalarından dolayı, mukataacıların özellikle vergi tahsillerinde keyfi taleplerine maruz kalmaktadırlar. Mukataacıların keyfi muameleleri özellikle yasal karşılığı da olmayan angarya talepleri ile ortaya çıkmaktaydı. Mukataacılar gibi idarecilerde yetki aşımına giderek suiistimallerde bulunmakta ve keyfi muamelelerden bunalan sancak halkı, Halep ile Harput başta olmak üzere yakın çevre yerlere firar etmeye yönelmekteydi. Bu durum Urfa nüfusunda aşınmaya ve mali gelirlerinde arttıramaması sonucunu doğurmaktaydı. Nüfusun aşınmasının doğurduğu diğer bir sonuçta hacıların yol güvenliğini sağlamak için örgütlenmiş olan Arabistan Ordusunun zahiresini karşılama yükümlülüğü de olan Urfa halkının bu yükümlülüklerini de yerine getiremez hale gelmeleri idi. Meclis-i Liva bu konularda da düzenleme yapılarak halkın mali yükün azaltılmasını Meclisi Vâlâ'dan talep etmiştir (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 7.316).

Keyfi muamelelerin asli sebeplerinden olan tapusuz tasarruf edilen arazilerden kaynaklanan sorunların aşılması gerekçesi ile 1850'de tapu tahsisi uygulaması başlatılmıştır. Tapu tahsisleri için öncelikle tımarlı arazilerle ilgili mutasarrıf listelerinin hazırlanması bir ön koşul olarak görülmüştür. Ancak taşımakta olduğu sorunlara rağmen mukataaya konu olan arazilerde sıkıntıların tımarlı araziler seviyesindeki kadar olmadığı gerekçesiyle tapu tahsisi uygulaması daha sonraki bir sürece bırakılmıştır. Mukataalı arazilerde tımarlılar seviyesinde sıkıntıların olmamasının gerekçesi, bunların işletmecileri olan mültezimlerin genelde eşraf ve nüfuzlu kişiler olması savına dayandırılmıştır (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 7.316).

Tapu tahsisleri ile ilgili faaliyetler 1858'de Urfa'da yürürlüğe giren yeni arazi kanunnamesi ile tekrar gündeme gelmiştir. Uygulamada zaten, miri arazi dışındaki toprak tasarrufları 1850'deki bir düzenleme ile de tapu tahsisine tabi tutulmuştur. Düzenleme uyarınca tapu tahsisleri, toprak tasarrufuna sahip kişilerin bireysel başvuruları ve beyanları üzerine gerçekleştirilecektir (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 7.316).

Arazi kanunnamesinin yürürlüğe girmesi ile Urfa Liva Meclisi tarafından bu durum, toprak mutasarrıflarının zaten sahip oldukları rekabe(kullanım) haklarının genişletilmesi olarak yorumlanmıştır. Yani Urfa Liva Meclisi arazi kanunnamesinin mutlak mülkiyete imkân veren yapısını, toprakta tasarruf hakkının genişletilmesi olarak değerlendirmiştir. Kanunun gereği olarak gerçekleşen düzenlemenin halka duyurulmasına da çalışılmıştır. Tesis edilecek yeni hakların alenileşmesi için yapılacak olan duyuruya özel bir önem verildiği gibi, aleniliğin somut hukuki sonuçlar doğurabilmesi için de kayıtların düzenli yapılması önem kazanmıştır. Kayıtların yapılacağı birim ise Urfa Kadı Sicili olacaktır (BOA, A.MKT. UM 324/6).

İhdas edilen yerel meclisler vasıtası ile mültezimleri, tımarlıları veya merkezden atanan idarecileri de kontrol etme imkânı ortaya çıkmıştır. Böylelikle merkezileşme politikasını uygulama adına somut bir adım atılmıştır. Ancak meclislere verilen yetkilerin kullanımında azalardaki nitelik yetersizlikleri sorunuyla karşılaşmıştır. Mesela yerel eşrafın bulunduğu liva ve kaza meclisleri, idarecilerin de murakıp ve sorgulanmalarında yetki sahibi olmalarına rağmen bu yetkilerini etkin bir şekilde kullanamayabilmişlerdir. Hatta yerel idarecilerin usulsüz eylemlerini aklar mahiyette bile olabilmişlerdir (BOA, A.MKT. 220/59).

Birecik'in ilk Sandık Emini olan Kethüda İsmail Efendi, Mültezim Battalzade Sakıp Efendi'den rüşvet almış ve karşılığında da halkın aşırı vergilendirme yönündeki şikâyetlerini örtbas etmiştir. Şikâyetler karşısında, yeni yönetim birimleri olan Birecik ve Rumkale idare meclisi azalarından bir komisyon teşkil edilmiştir. İdare meclisi azaları yaptıkları tahkikat neticesinde hazırladıkları raporu Urfa valisine sunmuşlardır. Rapor, yerel eşraftan olan Sakıp Efendi ve sandık emini aklar mahiyette olup vali tarafından inandırıcı bulunmamıştır. Vali Hüseyin Paşa tarafından bizatihi yürütülecek olan yeni bir tahkikat açılmıştır. Hüseyin Paşa tahkikat neticesinde mültezim ve sandık emininin zulüm ve teâddiye sebep olduklarını, daha önce soruşturmayı yürüten komisyon üyelerinin yetki ve sorumluluklarının farkına varamadıklarını, dış tesirlere açık olduklarını ve soruşturmayı hakkı ile eda edemediklerini de ileri sürmüştür. Vali Hüseyin Paşa, Tanzimat hükümleri gereği zulüm, teaddi ve angaryanın yasak olduğunu, mültezim ile sandık emininin suçlu oldukları yargısına sahip olduğunu belirtmiştir (BOA, A.MKT. 220/59).

Kamu görevlileri, tımar ehli ve mültezimlerin kontrol altına alınmalarındaki girişimlere rağmen kısa sürede başarılı sonuçlar alınamamıştır. Çünkü Tanzimat süreci, bürokraside köklü değişimler getirme iddiasını taşımasına rağmen, reformları yürütecek nitelikte eğitilmiş bürokrat ve insan varlığına sahip değildir (Berkes,2011:241).

3. GEÇİŞ SÜRECİNDE MALİ VE İDARİ DURUM

3.1. Mali Sistemde Yapısal Durum (Geçiş Sürecinde Mali Durum)

Halep Vilayet bütçesinin, Meclisi Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye'de 1847'de müzakere edilmesi öncesinde, buraya bağlanacak olan Rakka eyaletinde üç yıllık ortalama gelirinin ne olduğu da sorgulanmıştır. Sorgulama Rakka eyaletinin merkezi olan Urfa ile eyaletin diğer bir sancağı olan Birecik'in 1842,1843 ve 1844 senelerini kapsamıştır. Bu durumun sebebi henüz Rakka Eyaleti'nin bu senelere ait gelir durumunun Maliye

Nezareti'ne intikal etmesinden kaynaklanmıştır. Talep uyarınca ibrazı gerçekleşen gelir durumu Tablo-2'de görüldüğü gibidir. Tablo-2'deki veriler üç yıllık gelirlerin ortalamasını yansıtacak şekilde hazırlanmıştır.

Tablo-2: Urfa ve Birecik Gelirleri(H.1258–59–60 / M.1842/43/44)

Gelir Birimi	Tutar(guruş)
Urfa ve Birecik Mukataa Gelirleri	1.143.485
İmdadı Hazariye	17.000
Avarız	4.500
Toplam	1.164.985

Kaynak; BOA, İ. Mesail-i Mühime 2077, H.1258/ 59/ 60- 1842-43-44, s.5–6 göre düzenlenmiştir.

Ortalama olarak 1.164.885 olarak gerçekleşen 1842-44 ve 45 seneleri gelirleri, daha ayrıntılı olarak düzenlenmiş olan 1846 tarihli Rakka eyalet(Halep Vilayeti'ne sancak statüsünde bağlanmadan önce Urfa Rakka eyaletinin merkezidir)gelirlerine göre daha yüksek seviyede gerçekleşmiştir. İki tablo arasındaki ayrıntı farklılığından dolayı değişime etki eden faktörleri belirleyebilmek ise mümkün olamamıştır.

Tablo-3: Toplam Gelirler(H.1263/M.1846)

Gelir Birimi	Tutarı(guruş)
İhale Olunan Mukataaların Aşar ve Rüşumat Bedeli ¹	435.793
Aşair Malı Miri	359.200
Bedeli Esnaf...	22.000
Cizye Hâsılatı	73.290
Malikâne Mal-ı Miri	21.430
İpenç Rüşumu	765
Karantina Hâsılatı	76.205
Tapu Hâsılatı	300
İmdadı Hazariye	17.000
Nüzul Avarız Bedeli	4.500
Nüfus Memurları Maaşlarından Nısf(%50) Maaş Karşılığı	9.600
İkramiye Vergisi	30.000
Toplam	1.050.084

Kaynak; BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 3.516, H.1264/ M. 1847 göre düzenlenmiştir.

Bütçe gelirleri 1846'da 1.050.084 guruş gerçekleşmişken, gelirden Hazineyi Celile'ye intikal eden miktar ise 650.000 guruştur. Hazineyi Celile'ye intikal eden kısım, bölgede gerçekleşen kamu harcamalarından artan kısım olup, gelir fazlasındaki 200.000 guruşluk tutar, Tanzimat hükümlerinin tatbik edilmiş olmasından kaynaklandığı da Meclisi Vâlâ tarafından ifade edilmiştir (BOA, İ.Mesalihi Mühime 2.077, s.5).

¹ "İhale olunan aşar ve rüşumun varidatının aşar mukataa bedeli; 239.469 guruş, Rüşumu varidat bedeli ise 196.325 guruştur." BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 3.516, H.1264/ M. 1847.

Halep Meclisi Kebiri de, Meclisi Vala'nın değerlendirmesini teyit edercesine, Urfa'nın Tanzimat'a geçişinin resmen onaylanması halinde Urfa gelirlerinin daha da artacağını belirtmiştir. Meclisin görüşüne göre Urfa ve kazalarından Hazineyi Celile'ye senelik 949.000 guruşluk ek bir gelir sağlayabilmek mümkün olacaktır. Tanzimat'ın uygulamaya geçmesiyle birlikte mali gelirlerdeki artış beklentisinin yanında her türlü kayıtlar daha düzenli tutulabilecek, yıllık bütçe ibrazı sayesinde de Urfa gelirlerinin vilayetçe kontrol edilmesi imkânı da sağlanacaktır. Halep Meclisi Kebir'i gelir ve gider kayıtlarının düzenli olarak yapılmasıyla murakabeye yönelik kolaylıklar yanında, sancakların potansiyellerinin de görülmeye başlanacağını ve böylelikle vilayet genelinde gelirlerin artırılması imkânının da ortaya çıktığını ileri sürmüştür (BOA, A. MKT. MVL 14/ 40).

3.2. Mali Yapıdan Kaynaklanan Sorunlar

Urfa halkı Tanzimat'a geçişle birlikte mali yükümlülüklerinin artacağı yönünde endişe taşımakta ve bu durumu arzuhallerle Urfa Kaimakamı Osman Nuri Efendiye iletmektedirler. Bu konuda arzuhallerin yoğunlaşması üzerine Urfa kaimakamlığı tarafından Tanzimat'la birlikte halkın mali yükünün artmayacağı yönünde bir deklâryasyon yayınlanmıştır. Deklâryasyonda Tanzimat hükümlerinin uygulanması halinde Urfa halkının mali yükümlülüklerinin artması bir yana hukuken karşılığı olmayan hiçbir verginin de talep edilemeyeceği belirtilmiştir (BOA, A. MKT. MVL 14/ 40).

Yayınlanmış olan deklâryasyona göre vergiler tamamen yasal karşılıkları ile salınacağından, geçmişte olduğu gibi artık Urfa ve Birecik'te aşar ve adet-i ağnamlar sancak kanunnamelerinden dolayı bölgeden bölgeye değişen oranlarda talep edilmeyecektir. Yeni düzende Urfa ve Birecik'te aşar ve âdeti ağnam vergilerinde tek tarifeli uygulanmaya geçilecektir. Buna bağlı olarak ilk etapta aşar vergisi ve adet-i ağnam her yerde sabit oranda alınmaya başlanmıştır. Bu oranlar Aşar için %10, âdeti ağnam için ise koyun başına 10 para olarak belirlenmiştir (BOA, İrade Meclisi Vâlâ, 8407)

Urfa halkına yapılan deklâryasyonu tamamlar mahiyette Maliye Nezareti de Urfa ve kazalarında âşâr ihalelerinin 1849 senesi başından itibaren "Usûlü Cedid'e" göre yapılmasını talep etmiştir. Uygulamaya girecek yeni nizama göre âşâr ihaleleri beş senelik müddeti kapsayacak şekilde ve yüzde onluk sabit oranda gerçekleştirilecektir. Ancak Urfa Liva Meclis'i, nezaretin talebi karşısında mali yapılanmaya geçiş için Urfa Mutasarrıflığı'na bir hazırlık döneminin verilmesini talep etmiştir. Yeni nizama geçişte 1850 senesi âşâr varidatına mahsuben ve 1851 senesinden başlatılması halinde kendilerine yakın mali büyüklükte gördükleri Trabzon ve Erzurum vilayetlerine göre daha başarılı olarak aşar ihalesi yapabileceklerini de belirtmişlerdir (BOA, İradeler Meclisi vâlâ., 7062).

"Maliye Nezareti Celile'si Meclisi Vâlâ'ya itaa buyurulan bir kıt'a takriri malından Halep Eyaleti dahilinde kain Urfa Sancağı'nın havi olduğu kazaların varidatı aşarının usulü cedide icabınca geçmiş, beş senelik bedelâtı birleştirilerek alınmasına isabet eden hesabıyla icap eden akçe zam olunarak tesviyesi iktiza ederse, livayı mezbur da usûlü nizâmiye 66 senesinden itibaren icra olunmak kâbili iltizamın muhtelif ol miktar âşâr ve sair güne ait olarak alınıp, seneyi merkumeden itibaren onda bir aşar alınmak üzere ihale kılınmak cihetiyle, beş senelik mukabele suretinin livây-ı mezkur da icrasını edemiyeciğini, Urfa Meclisi'nden ba-mazbata inha olunmuş, ve takdim kılınan hülâsa tatbik olduğu üzere varidatı merkumenin usulü cediden vechile geçmiş beş senelik bedelâtı birleştirilerek ba-tahmini

bir senelik isabet eden iki yük on beş bin altı yüz bu kadar gurusu yüzde beş hesabıyla on yedi yük seksen bir gurusu ceman 226.400 şu kadar gurusu mukaddemce canibî hazineden irsâl olunan sûreti deftere tanzim olunmuş olduğundan ” BOA, İradeler Meclisi vâlâ., 7062.

Mali sistemdeki dönüşümde önemli konulardan biri de “vergi tahsilinde tevzi” uygulamasının terk edilmesinin hedeflenmesidir. Emlâk ve temettüat (gelir) vergilerinin tevzi usulüne göre salınışında, mükellefler yerleşim yerleri esasına göre kollektif olarak tahakkuk ve tahsile muhatap olmaktadır. Tepkilere konu olan bu durum dikkate alınarak Urfa’da da 1852’den itibaren artık bu vergilerde, ahalinin “hal ve tahammülüne göre” vergilendirilmesi usulüne geçilecektir (BOA, A.MKT.MVL. 53/ 75).

Tevziat usulü ile vergi tahsilâtı sadece emlak ve temettüat vergilerinin konusu olmayıp aynı zamanda eyaletteki imar faaliyetlerinin ve personel ödemelerinin de finansmanında başvurulan bir kamusal araç olarak görülmektedir. Ancak vergi mükellefleri bakımından bu uygulama mali yükümlülüklerde vergilerin artışı yönünde belirsizlik oluşturduğundan sıklıkla şikâyetlere konu olmaktadır. Tanzimat’a geçişten sonra da her türlü tevziat uygulamasından kaynaklanmış olan sorunların aşılması da hedeflenmiştir (BOA, A.MKT. MVL. 53/75).

Vergi ödeme gücünün esas olduğu yeni nizamın uygulamaya girmesi halinde, Urfa’da geçmiş dönemlerde vergi tevziatından kaynaklanan haksız muamelelerin yapıldığı yönündeki şikâyetlerin de önü kesilecektir(BOA, A.MKT. MVL. 53/ 75).

Tanzimat’a geçiş öncesinde Urfa ve kazalarında idari yapının dönüşümünde ihdas edilen kadroların ücretleri karşılığı olarak ve kısmen de imar faaliyetlerin de de kullanılmak maksadıyla, 1844 senesinde yapılan tevziat karşılıkları çalışması tablo-4’de görüldüğü şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo-4: Urfa vilayet Masrafi İçin Kazalardan Yapılan Tevziat, H.1260/M.1844

Yerleşim Yeri	Tevziat Tutarı/ gurusu
Nefs-i Urfa	149.756
Kazay-ı Birecik	157.320
Kazay-ı Rumkale	54.962
Bozabad Nahiyesi	104.200
Harran Nahiyesi	104.200
Oyumağaç Nahiyesi	34.259
Dügerlü Aşireti	29.160
Toplam	633.857

Kaynak; BOA, İ. Mesail-i Mühime 2076, H. 1260/ M.1844 göre düzenlenmiştir.

Urfa’nın 1844 senesi gelirleri toplam 1.164.985 gurusu iken tevzi işlemine tabii olan gelirleri ise yaklaşık olarak bunun yarısı kadar olmuştur. Bu durum tevzi işleminden dolayı vergi mükellefleri üzerinde ciddi bir ek vergi baskısı olduğunun da göstergesidir. Tevzi işlemlerinin yükümlüleri sadece Urfa, sancak ve kazalarının halkı olmayıp bölgeye hayvanlarıyla kışlamak maksadıyla gelen aşiretleri de kapsamıştır.

Tablo-5: Kışlağa Gelen Aşiretlerden Yapılan Tevziat, H.1258–59–60/M.1842-43-44

Aşiret Adı	1842 senesi	1843 senesi	1844 senesi	Toplam/guruş
Korumcu Beğ	300	300	300	900
Halitanlı	1.000	1.000	1.000	1.000
Kuhbikli	100	100	100	300
Cihanbeğli	75	75	75	225
Gaytarlı	65	65	65	195
Toplam	1.590	1.590	1.590	4.770

Kaynak; BOA, İ. Mesail-i Mühime 2076, H.1258-59-60/ M. 1842-43-44, göre düzenlenmiştir.

Urfa'ya kışlamak için gelen aşiretler döneminin idari ifadesiyle “perakende aşiretler olarak tanımlanmaktadır. Bu aşiretlerin Urfa'da buldukları zamanlarda tevziat işlemine dâhil edilmiş olup genel tevziata dayalı kamu finansmanında katkıları ise oldukça sınırlı düzeyde ve sabit vergiler şeklinde gerçekleşmiştir.

Urfa'nın yerleşik aşiretlerinden Suruç bölgesinden Berazi ve Nizip bölgesinden de Barak aşiretlerinden yapılan tevziat tahsilâtları da ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bu aşiretlerin yerleşik buldukları Suruç ve Nizip nahiyeleri de ilgili aşiretlerin tevzi hesaplarına dâhil edilmişlerdir. Tablo-5'de ve Tablo-6'da görüleceği üzere aşiretlerden yapılan tevzi tahsilâtlarının önemli bir kısmı ücret ödemelerinde kullanılmıştır.

Tablo-6: Berazi Aşiretinden Yapılan Tevziat , H.1258–59–60 /M.1842-43-44.

Tevziat Birimi	1842 senesi	1843 senesi	1844 senesi	Toplam
Valat-ı Azam Pişkeşi	50.000	50.000	50.000	150.000
Muşarıileyh Dairesine	12.500	12.500	12.500	37.500
Kaimakam Pişkeşi	15.000	15.000	15.000	45.000
Dairey-i Kaimakamlık Harcı Bab-I	5.000	5.000	5.000	15.000
Rüsumamtı Vücuhiye	6.000	6.000	6.000	18.000
İskan Katibi Aidiası	2.500	2.500	2.500	7.500
Arabi Katibi Aidiası	1.000	1.000	1.000	3.000
Berazi Aşiret Müdürü Maaşı	2.500	2.500	2.500	7.500
Aşireti Beyi Maaşı	1.250	1.250	1.250	3.750
Tahsildar Aidiası	4.000	4.000	4.000	12.000
Birecik'de Vaki Masraf Hissesi	2.000	2.000	2.000	6.000
Aşiretin Kendi Masraflarına	10.000	15.550	63.000	88.550
Toplam	114.750	119.300	167.750	401.800

Kaynak; BOA, İ. Mesail-i Mühime 2076, H.1258-59-60/ M. 1842-43-44, göre düzenlenmiştir.

Berazi aşireti büyüklüğünden dolayı aşiretler içinde en yüksek seviyede tevzii katılımında bulunmuştur (BOA, İ. Mesail-i Mühime 2076).

Barak aşiretine karşılık gelen tevziat durumu da Tablo-7’de görüldüğü gibidir.

Tablo-7: Barak Aşiretinden Yapılan Tevziat, H.1258–59–60/ M.1842-43-44.

Tevziat Birimi	1842 senesi	1843 senesi	1844 senesi	Toplam/guruş
Valatı Azam Pişkeş Bahası	7.500	7.500	7.500	21.500
Muşarıileyh Dairesine	2.500	2.500	2.500	7500
Canibi Hazineyi celileye ait Miri akçe tahsildarına	1.500	1.500.	1.500	7.500
Aşiret de vuku bulan masraf tevziatı	6.450	7.500	8.000	21.950
Toplam	17.950	19.000	19.500	56.450

Kaynak; BOA, İ. Mesail-i Mühime 2076, H.1258-59-60/ M. 1842-43-44, göre düzenlenmiştir.

Barak aşireti ile Berazi aşiretlerinin kamusal harcamalara katkıları tamamen aynı birimler üzerinden gerçekleşmemiştir. İki aşiret arasındaki gelir farklılığı ve fiziki büyüklük farklılıklarının sonucu olan fonksiyonel ayrışma tevziat dağılımında da farklı düzeylerde katkıda bulunmaları sonucunu doğurmuştur.

Toplam vergi miktarının coğrafi ve nüfus yapısı temelinde tasnifiyle tahsil edildiği ve bundan dolayı da halkın tepkisine sebep olan tevzii usulünün terk edilmesi karşısında, 1847’de vergi yüklerinin mükelleflere tahakkukunda bunların emlak ve arazi tasarruf miktarlarının dikkate alınması önerilmiştir. Emlak ve arazi tasarruflarına göre vergi yükümlüğünün belirlenmesindeki sorumluluğun kaimakamlıklara verilmesi de tavsiye edilmiştir (BOA, A.MKT 75/ 83).

Tanzimat sonrası süreçte halkın vergi ödeme gücünü esas alan uygulamanın hayata geçeceği yönündeki taahhütlere rağmen uygulama kaynak yetersizliğinden dolayı bu yönde olmamıştır. Mesela Birecik kazasında ibtida-i mekteplerin açılması ve yatırımı takvime bağlanmış yol inşaatlarının yapılabilmesi için, Birecik Kaza Meclisi yeni kaynak arayışına girmiştir. Bu aşamada zaten vergisini ödemekte olan ahalinin “masraf bahası” adı ile ek vergi yüküne tabii tutulmasına teşebbüs edilmiştir. Mali tevzii yöntemini hatırlatan bu uygulamaya, halkın şikâyeti üzerine 1861’de son verilmiştir (BOA, A.MKT. UM 526/ 43).

3.3. Mali Uygulamalarda Dönüşüm

Tanzimat’la mali yükün arttırılmayacağı vaatlerine rağmen Halep ve Urfa ahali “Tanzimat bahası” namı ile her çift başına altışar guruş sabit bir vergi talebi ile karşılaşmışlardır. Ahali geçici olarak talep edilen bu vergiyi emlak vergisinin yeni bir uygulaması olarak görmüş ve bundan dolayı bölgeden firar etmişlerdir. Suruç başta olmak üzere ahalinin ekserisinin firarda olmasından dolayı mültezimler 1849 senesi aşar ihalesine gerekli ilgiyi göstermemişlerdir. Halep ve Harput valilerinden, Urfa, Birecik ve Suruç ahalisinden kendi sorumluluk alanlarında firarda olanların gönderilmesi istenmiştir. Firarda olan şahıslar nüfus sayımlarında buldukları yerlerde yazılmış olsalar bile vatani aslilerine iadelerinin zorunlu olduğu da belirtilmiştir (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ, 8.407).

Urfa’da Tanzimat Bahası’na tepki olarak gerçekleşen firarlardan başka uygulamaya giren temettü vergisine karşıda ciddi tepkiler meydana gelmiştir (BOA,

İradeler Meclisi Vâlâ, 10480). Tepkiler Birecik'te başlamış olup halkın vergi ödememe direnciyle somutlaşmıştır. Birecik'teki tepki, yerel bir refleks olmanın ötesinde bölgesel bir mahiyete de sahiptir. Halep'te, uygulamaya giren Tanzimat bahası ve temettü vergisinin ödenmesine olan halk tepkisi, kısa sürede Birecik'e de sirayet etmiştir. Halep'te 30 kadar mahalle halkı vergilerin yasada belirtildiği gibi, ahalinin hal ve tahammülüne göre alınmadığı ileri sürerek tepki göstermişlerdir. Gayri Müslimlerin yoğunlukta olduğu halk tepkisi, Halep'teki Fransa konsolosuna konu hakkında arzuhal takdim edilmesiyle başlamıştır. Böylelikle bu konuda bu ülkenin müdahil olmasını istemişlerdir. Halep halkı uygulamada vergilerin mali güce değil, nüfusa göre tevzi edildiğini ve tevzii öncesinde 3-5 sınıflı bir mali güç tasnifinin yapılması gereğinin de ihmal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Halep vilayet meclisi halkın talepleri doğrultusunda hareket geçerek, kapsamlı bir tahrir çalışması sonrasında emlak ve temettü vergisinin uygulamasını talep etmişlerdir (BOA, A.MKT, 73/12).

Bu dönemde yeni uygulamaya giren vergilerin ödenmesi bir yana, halk kadim vergilerini bile ödeme gücü içinde. Bölgede birkaç senedir süreklilik gösteren kuraklık ve çekirge afetlerinden başta, karşılaşılan yeni mali taleplerden dolayı 1846 senesi aşar tahsilâtları bile yapılamamıştır (BOA, İradeler. Dahiliye 162/ 8434). Mültezimler 1847 senesinde de önceki yıl bakayasının henüz tasfiye edilmemesine rağmen ilgili sene hesap tasfiyesini ödemekle yetinmek istemişlerdir (BOA, İradeler. Dâhiliye 162/ 8434).

Halkın daha adil bir idareye kavuşması ve sonrasında da firarların sona ereceği yönündeki beklentilere rağmen kısa sürede umulan gelişmeler sağlanamamıştır. Urfa'nın Tanzimat uygulamasına geçişinden on sene sonra bile firarlar devam ederek süreklilik kazanmıştır. Firarların önüne geçmek için yerel eşrafın yardımına müracaat edilerek sorun aşılmaya çalışılmıştır (BOA, A.MKT. UM 406/21). Mesela firarların yoğun yaşandığı Suruç kazasında aşiretlerin ileri gelenleri namına Şeyh Halil'den yardım istenmiş ve firarilerin geri dönüşlerinde ikna edici olmaları talep edilmiştir (BOA, A.MKT. UM 406/21).

Firar etmeyip geride kalanlar da vergi ödemeye karşı direnç göstermiş ve bunun üzerine, Halep'ten 5 bölük ve 50 süvariden oluşan birlik Hüseyin Paşa komutasında Urfa'ya 1852'de sevk edilmiştir. Hüseyin Paşa Birecik tarafından hareket etmiştir. Urfa'ya bir saat mesafede kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanıp devlete karşı mûti olduklarına dair birbirlerine şahit olmuşlardır. Ancak vergi yükünün altından kalkamadıklarını ifade etmişlerdir. Hüseyin Paşa, yapılan eylemin isyan anlamına geldiğini, ancak vergi borçlarının mal sandığına yatırılması halinde halkın affedileceğini bildirmiştir. Halka liva ve kazalarda teşkil edilen memleket meclislerine sıkıntılarını aktarmaları ve şayet sorunların giderilmemesi durumunda da daha üst mercilere müracaat etmeleri istenmiştir (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 10.480). Vergi ödeme gücünü temsil eden "hâl ve tahammüle göre" vergilerin ödenmesi prensibine rağmen mali gelirlerin yetersizliği sorunundan dolayı bu uygulama varlığını sürdürebilmiştir (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 8.407).

Tepkilerin oluşabildiği bu dönemde yeni sürecin kabul edilebilirliğini sağlama adına, kadimden gelen ve genel memnuniyetsizliklere de sebep olan uygulamaların terk edileceği konusu özellikle vurgulanmaktaydı. Fakat Tanzimat ile devletin mali

yönetimde merkezileşme iddiası ve halkın çeşitliliği artan vergilerle karşılaşması sonucu ülkenin pek çok yerinde tepkilere sebep olmuştur (Uzun, 2002:12).

3.4. İdari Yapıda Dönüşüm ve Uyum Sorunu

Tanzimat sonrası süreç de, eyalet statüsünden vilayet statüsüne geçilmiştir. Vilayet yönetimlerinin teşkilinde, mutasarrıfın altında sırasıyla kaimakam, liva ve kaza meclisleri teşkil edilmiştir. Yetki bakımından kaza meclisleri, liva meclislerinin altında, nahiye meclislerinin ise üstünde bir konuma sahip olmuştur. Meclislerin önemli sonuçlarından biri de gayrimüslimlerin yönetim sürecine artık dâhil olmalarıdır. Meclisler yetki alanlarına giren idari, mali, bayındırlık, eğitim, tarım ve ticaret gibi işlerle uğraşmışlardır. İdari uyumsuzlukları görüşmek ve çözüme bağlamakta, meclislerin görevleri arasındadır (Ortaylı, 2000:81-82).

Kaza meclisleri kaimakam başkanlığında mal müdürü, tahrirat kâtibi, kaza hâkimi(naib), müftü ve gayrimüslim cemaat liderlerinden oluşmaktaydı. Seçilmiş üyelerin ikisi Müslüman, ikisi Gayrimüslim olmak üzere dört üyeden oluşmaktadır (Ortaylı, 2008,83).

Urfa liva ve Birecik kaza meclisleri Antep, Antakya ve Kilis ile birlikte 1847'de kurulmuştur. Urfa ve kazalarındaki meclis üyelerine de 1848'de maaş bağlanmıştır (BOA, A.MKT. 56/ 94). Kaza meclisleri, liva meclisleri ile aynı usulde çalışıp, görüşlerini liva ve vilayet meclislerine (meclisi umumi)aktarmışlardır. Meclisler vasıtasıyla kaza düzeyinde eşraf ve yönetici arasında bir diyalog ve denge unsuru olma durumları da ortaya çıkmıştır (Çadırcı, 1991: 260).

İdari yapıda dönüşümün olduğu bu dönemde yöneticilerin uyum sorunları da görülmeye başlamıştır. Mesela, Urfa'da Tanzimat'a resmen geçişten bir yıl öncesinde 1848'de Urfa Kaimakam'ı Osman Nuri Paşa'nın azli gerçekleşmiştir. Osman Paşa'nın azline sebep olan hususlar, keyfi muamele ve mali uygulamada yasal sınırların aşılmasından kaynaklanmaktadır. Osman Paşa, sancak aşiretlerinden hanevi avarız tahsilinde yasal haddi aşmış, Urfa kalesinden söktürdüğü taşlarla da Paşa Konağı'na ilave odalar yaptırmıştır. Paşa'nın azline sebep olan hususlardan biri de Suruç Berazi aşireti beyine ait safkan bir ata el koymasındadır (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ, 3516).

Urfa Liva Meclisi suçlamalara konu olan unsurların oldukça abartılı olduğu ve aslında Osman Nuri Paşa'nın halk tarafından başarılı bir idareci olarak kabul edildiğini ileri sürmüşlerdir. Meclisin iddiasına göre paşanın göreve başlamasından beri, uzun zamandır Urfa ve Birecik'te Arap eşkıyalarından kaynaklanan asayiş problemleri Tanzimat'a uygun olan yönetim anlayışı ile en alt düzeye inmiştir. Bölgedeki aşiretleri kontrol altına alınmış, neticesinde mali gelirler de artmaya başlamıştır. Mali yapının iyileşmesi neticesinde, sancağın miri yükümlülüklerinin yerine getirmesinde ciddi sıkıntılar yaşanmamıştır. Sancak gelirlerinin 1847'de net 988.984 guruş olarak gerçekleşmesi sonucunda Arabistan Ordusu'na 434.046 guruşluk zahire ihracının da başarı ile tamamlanabilmiştir (BOA, A.MKT 152/ 23).

Suruç ahalisinden gelen şikâyetler karşısında Urfa Liva Meclisi paşa maaşının aylık 25.000 guruş olmasına rağmen, konağına yapılan ilave oda maliyetinin sadece 2.000 guruş olduğunu ileri sürerek suiistimale mevzu bir durumun söz konusu olamayacağını ileri sürmüştür. BOA, A.MKT 152/ 23

Urfa liva meclisi, paşa tarafından idari-mali bakımından kontrol altına alınan Urfa -Suruç aşiretlerinin bu yeni durum karşısında pek de memnun kalmadıklarını ve bunun üzerine şikâyetçi olduklarını ileri sürmüşlerdir. Tanzimat hükümlerine göre valinin liva meclisinde yapılan ilk sorgulaması sonucunda, Halep valiliğinde yargılama safhasına geçilmiştir. Yargılamayı gerçekleştiren Halep Valisi, Osman Paşa'nın görevini başarı ile icra eden muktadir biri olduğunu, ancak ileri sürülen ithamların da doğrulanmış bulunmasından dolayı, paşanın azledilmesi talebini Meclisi Vâlâ'ya havale etmiştir (BOA, A.MKT. UM 158/ 96). Meclisi Vâlâ'da durumu görüşülen Osman Paşa azledilmiş ancak başarıları da dikkate alınarak aynı yıl içinde yine kendisi gibi azledilmiş olan Kars Kaimakam'ı Feyzullah Efendi'nin yerine tayin edilmiştir (BOA, A.MKT. 224/ 17). Osman Nuri Paşa olayı, genel olarak faaliyetlerinden dolayı başarılı olarak kabul edilebilecek olan bir valinin, Tanzimat sonrası süreçte hukuk devletinin işlerlik kazandırılması adına azledilebileceğine dair örnek teşkil etmektedir.

Bürokratların Tanzimat'a uyum sorunu mali yönetimde de görülmüştür. Tanzimat'ın Urfa'da uygulamaya geçişi ile birlikte lağvedilen Rakka Hazinesi'nin yerini her sancakta olduğu gibi mal müdürü almıştır. Mal müdürü vilayet varidatının eksiksiz olarak tahsili ve harcamaların tevziinden sorumludur. Ancak, mal müdürleri varidat cetvellerini senelik olarak düzenleyip göndermekle mükellef oldukları halde bu yükümlülüklerini yerine getirmekte zorlanmışlardır. Yeni düzenin tesisi için de kamu görevlilerinin azline gidilmesi bir yönetim anlayışı olarak uygulanmıştır (BOA, A.MKT. UM 85/89).

Urfa'nın ilk mal müdürü olan Osman Şevki Efendi 1854-55 seneleri vilayet varidatı tablolarını hazırlayıp takdim edemediği için 1856 da görevinden azledilmiştir. Urfa livası Bican Paşa'nın 1853'de takdim ettiği defter ise gayri nizamı olduğu gerekçesi ile kabul edilmemiş ve azille tehdit edilmiştir (BOA, A.MKT. UM 85/89).

Mali yazışmalardaki sorunlardan biride taşra idarelerinin muhatap mercilerinin belirsizliğidir. Yazışmaların Tanzimat gereği bağlı bulunan vilayet üzerinden yapılması ciddi gecikmelere sebep olmaya başlamıştır. Başlangıçta Urfa kaimakamlığından idari ve mali yazışmaların Halep vilayeti üzerinden yapılmaktayken artık tüm yazışmaların sancaklarca doğrudan nezaretlere yapılması yönünde 1858'de Meclisi Vâlâ tarafından karar alınmıştır. İlgili kararlar Urfa sancağına bağlı kazalarda bakayaların Hazineyi Celile'de toplu olarak görülemedikleri ve artık gelirlerle birlikte bakayalarında birleştirilerek gönderilmesi de talep edilmiştir (BOA, A.MKT. UM.352/ 84).

Bölgede Tanzimat'ın uygulamaya girmesiyle birlikte mali disiplinin sağlanacağı vurgusu da yapılmıştır. Mali disiplinin sağlanabilmesi için, bütçe hesaplarının gelir ve bakayaları itibarı ile senelik olarak Hazineyi Celile'ye ibrazı zorunlu hale getirilecektir. Ancak buna rağmen, 1849-1854 seneleri tahsîlâtından sadece 1854 senesi varidatı Hazine'ye gönderilirken, geçmiş diğer senelere ait olan varidat ise henüz gönderilememiştir (BOA, A.MKT. UM. 222/ 99ve A. MKT.UM, 234/33).

4. DÖNÜŞÜM KARŞISINDA KADİM UNSURLARIN KONUMU

4.1. İltizam Sisteminde Dönüşüm

Tanzimat'la birlikte aşar vergisinin işletiminde mültezimlerin yerini artık kamu görevlileri olan muhassıllar alacaktır. Ancak maliye bürokrasisindeki yetersizliklerden

dolayı bunu hemen gerçekleştirebilmek mümkün olamayacaktır (Tabakoğlu, 1994: 163). Urfa'da 1849'da kamunun doğrudan gerçekleştirdiği aşar tahsilâtı emanet usulüyle 14.601 kise 324,5 guruş iken, iltizam sistemiyle gerçekleşen tahsilât da 14.586 kise (500 guruş 1 kisedir) 412,5 guruştur (BOA, A.MKT. UM. 222/ 99 ve A. MKT. UM, 234/33). Maliye, merkezi idarenin güçlendirilmesi adına önem atfettiği mali yapının da merkezileşmesi amacına rağmen iltizam sisteminden bir anda vazgeçememiştir.

Mali yapının merkezileştirilmesi amacına rağmen idari yapıdaki yetersizlikler ve sosyal yapı gerçekleri gibi sebeplerle, mali yapıda yerleşme sorunu ile karşı karşıya kalınmıştır. Urfa liva meclisinin talebine de uygun olarak 1849'da Meclisi Vâlâ kararı ile aşar ihalelerinde yerel mültezimlere öncelik tanınmasına karar verilmiştir. İltizam ihalelerinin yerinden yapılmasıyla mültezimlerin tarımla meşgul olmaları da ön koşula bağlanmıştır. Böylelikle meclis bakımından mültezimlerin etkin olarak denetlenmesi sağlanabilecek ve eşrafın mali sistemdeki ağırlığı da artırılabilir. (BOA, A.MKT. UM 493/ 32). Mültezimlerin yerleşmesini sistematik hale getiren bu yeni aşamada artık bölgenin sosyal yapısında günümüzde bile ağırlığı olan toprak ağalığının güçlendirilmesi söz konusu olacaktır.

Mültezimlerin sistemli olarak yerleştiği dönemde mali gelirlerin sürekliliği ve istikrarı öncelikle hedeflenmiştir. Mali gelirlerin ediniminde istikrarın hedeflenmesinin sonucunda bölgede sıklıkla yaşanan kuraklık veya çekirge afeti dönemlerinde bile mali gelirlerde istikrar sağlanabilmiştir. Kuraklığın ve çekirge afetinin birlikte görüldüğü 1860, 1861 ve 1862'de aşar ihaleleri başarı ile tamamlanabilmiş, bu olumlu durum karşısında Meclisi Vâlâ tarafından Urfa ve Birecik meclislerine teşekkür edilmiştir (BOA, A.MKT. UM. 227/ 86).

Mültezimlerin yerleşmiş olması üzerinden her ne kadar mali gelirlerde istikrar amaçlanmışsa da, bölgede sıklıkla görülen çekirge afetlerinin üst üste bir birkaç seneyi kapsadığı dönemlerde ise bunlardan beklenen olumlu katkılar sağlanamamıştır. Urfa, Birecik ve Suruç'ta 1863'de aşar ihalesine katılımın değeri 18 yük iken, ihale edilemeyen tutar ise buna yakın bir değer olan 14 yük 32 bin 111 guruş olmuştur. Meclisi Vâlâ tarafından durumun değerlendirildiği bir mazbatada, ihaledeki başarısızlığın bölgedeki mültezimlerin yetersizliğinden kaynaklanmadığını, asıl sorunun birkaç senedir devam eden çekirge afetinin olduğu belirtilmiştir. Sorunun aşılması için, yine yerel mültezimlere başvurulacaktır. Aşar ihalelerinin "maktuan" yerinden yapılmasıyla yerel mültezimlere ayrıcalık tanınacak ve mültezimlerin verebilecekleri ihale teklif bedelleri kabul edilecektir (BOA, İ. MVL, 21/873). Ancak bu dönemde bazı köylerin aşar ihalelerinde mültezimler hiçbir teklif vermemiş ve bunların maliye tarafından emanet usulü ile işletimi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (BOA, A. MKT.UM, 234/33).

4.2. Mali Uygulamada Sosyal ve Teknik Sorunlar

Bölgenin sosyal yapısında önemli aktörler olan aşiretlerin yarı konar yapıları bunların vergilendirilmeleri aşamasında muhataplarının belirlenmesi bakımından önemli sorunlara sebep olmaktadır. Mesela Birecik'in güneyinde ve Halep Vilayeti'nin kuzeyinde, bölgedeki aşiretlerin vergilendirilmesinde yetki kullanımı sorununu sıklıkla görmektedir. Aşiretler sosyal hareketliliklerinden dolayı vergi ödeme anında

muhataplarının belirlenmesi sorunundan dolayı da çifte vergilendirmeye muhatap olabilmekteydiler (BOA, Y.EE 35/ 90).

Çifte vergilendirme sorunu üzerinde en belirgin ihtilaflar Harran Nahiyesi aşiretlerinden olan Ben-i Kays Arap aşireti ile, sancağın en büyük Türkmen aşireti olan Barak aşiretlerinin vergilendirmeleri üzerinde gerçekleşmekteydi. Urfa Sancağı'nın Tanzimat'a dâhil olduktan sonra 1850'den 1864'e kadar geçen süreçte bu aşiretler, çifte vergilendirmeye muhatap olmuşlardır. Halep Vilayet Meclisi, vergilendirmeleri ihtilafa konu olan adı geçen aşiretlerle birlikte yedi aşiretin de kadimden beri Rakka reayası oldukları gerekçesi ile bu aşiretlerin bundan böyle ödedikleri vergilerinin tek muhatabının Urfa Sancağı olduğu yönünde karar vermiştir (BOA, Y.EE 35/ 90).

Mali sistemin en önemli gelir birimlerinden olan âşâr vergisi aynî olarak tahsil edilmektedir. Ancak modern bir mali sisteme geçişte aynî vergilerin yerlerini nakdi vergilere bırakmaları da kaçınılmazdır. Hazineyi Celile tarafından 1860'e kadar aynî olarak tahsil edilen âşâr vergisi bu tarihten sonra nakdi olarak Urfa sancağından talep edilmiştir. Urfa aşar vergisinin nakden karşılanması halinde Hazineyi Celile 25.000 guruş ek bir geliri(nakliye ve ambarlama giderlerinden tasarruf sağlanacağı için) elde edebilecektir (BOA, A.MKT. UM 413/ 40).

Aşar bedellerinin nakden gönderilmesi kamu gelirlerinin artırılması bakımından da önem arz eden bir konu olarak görülmüştür. Mesela Birecik'te miri ambarlar bulunmakta ve Urfa aşar vergisinin karşılığı olan zahireler buralarda muhafaza edilmekteydi. Ancak 1860'da Birecik'te bir kile buğday'ın piyasa fiyatının 50 guruş olduğu bir dönemde, buradan İskenderun İskelesine gönderilen buğdayı kilesi için 45 guruş gibi malın bedeline yakın bir nakliye ücreti ile karşı karşıya kalınmıştır. (BOA, A.MKT.UM.241/ 50 ve İSAM, Urfa Sicili, No:35).

Aşar vergisinin nakdi vergiye dönüştürülememesi sorunu karşısında, yerel meclisler mali performanslarını göstermek adına aşar zahirelerinin naklinde tasarruf sağlayıcı tedbirlere yönelmişlerdir. Birecik Kaza Meclisi 1855'de Urfa ve Birecik miri ambarlarında aynî vergi karşılığı olarak birikmiş olan miri zahirenin İskenderun limanına sevkinden sorumlu olmuşlardır. Zahire nakli için Maliye Nezareti kiralanacak olan mekkareler de(yük hayvanları) zahirenin kilesi başına 60 guruş ödenmesini takdir etmişken, Birecik Kaza Meclisi Urfa'dan nakledilen 146 kile buğdaya kilesi 56 guruş, Birecik'ten nakledilen 538 kile buğday için ise kilesi 45 guruştan ödeme yapmıştır. Yapılan tahsisatın 40.245 guruşu Urfa mal sandığından, 231 guruşu da Birecik Mal Sandığı'ndan karşılanması planlanmıştır. Ancak toplam harcama 32.386 guruş olarak gerçekleşmiş 8.090 guruşluk tasarruf Birecik Kaza Meclis'i marifeti ile sağlanmıştır (BOA, A.MKT. UM 241/50).

Ancak aşar vergisinin nakden Hazineye Celile'ye gönderilmesi geçici bir durum olup süreklilik kazanamamıştır. Tarımın kapitalistleşemediği bir üretim ilişkisinde bunu sürdürebilmek oldukça zordur. Urfa'da Tanzimat'a geçildikten sonra yaklaşık 30 yıl sonra bile verginin nakden transferi gerçekleşmemiştir. Urfa mutasarrıfı Rasim Paşa 1879-80 ve 81 seneleri aşarlarının karşılığını olarak Hazineyi Celile'ye intikal ettirilmesi gereken zahireyi gönderememiştir (BOA, İradeler Dâhiliye 6.365).

5. TANZİMAT'A SOSYAL TEPKİLER

5.1. Angarya Uygulamalarına Tepkiler

Tanzimat sonrası süreçte halka vaat edilen angarya yasağına rağmen, ülkenin sosyal ve ekonomik gerçekleri bu vaadin yerine getirilmesinde bazı sıkıntıların orta çıkmasını engelleyememiştir (BOA, A.MKT. UM 241/50). Mesela Berazi aşireti mensuplarından bazıları 1855'de zahire naklinde Urfa Liva Meclisi'nce takdir edilen miri fiyattan taşınmayı ret ettikleri gibi, bazıları da daha da ileri giderek bir tüccar kervanını aynı yıl içinde yağmalamışlardır. Bu iki hadisenin art arda gelmesi devlet bakımından genel bir kalkışma olarak algılanmıştır. Berazi aşiretinin tedibi için girişimde bulunulmuş ancak aşiret mensupları çatışmaya girmeden kaçmışlardır (H.1269/M.1852-H.1282/M.1865 tarihli Urfa Şer'iyeye Sicili:35).

Berazi aşiretinden kaçanların geride bıraktıkları mallar Urfa liva meclisi marifetiyle, yağmalamadan mağdur olan tüccarların zararlarını tazmin etmek maksadıyla müzayede ile satılmıştır. İsyana dâhil olan Berazi Aşireti önderlerinin isimleri; Küçük Melik, Mustafa Kâhya, Abdi Kurun, Ahmi Reşi ve Yunus Paşa olarak belirtilmiştir. İsimlerin altında da bunların geride bıraktıkları mal varlığı tablo-7'de belirtilmiştir (H.1269/ M.1852-H.1282/ M.1865 tarihli Urfa Şer'iyeye Sicilleri, s.35).

Tablo-7: Berazi Aşiretinden Ele Geçirilen Mallar ve Tutarları

Zahire Türü	Miktarı (kile/adet)	Birim fiyatı (Guruş)	Tutarı (Guruş)
Buğday	166	50	4700
Arpa	265	16	1100
Darı	4	25	880
Koyun	150	39	5548
Kuzu	60	21	580
Sığır	37	83	1065
Keçi	13	27,5	357,5
Deve(*)	5	(*)	2340
Oğlak	30	12,5	375
Toplam			16.945,5

Kaynak; H.1269/ M.1852-H.1282/ M.1865 tarihli Urfa Şer'iyeye Sicili, H.1272/ M.1855, s.35.

(*) Deve fiyatlarını birim olarak belirleyebilmek veriler üzerinden mümkün olmamıştır. Mesela Ahmî Reşi'den ele geçirilen dört devenin ederi 1460 guruş iken, Küçül Melik'ten ele geçirilen bir devenin ederi 880 guruştur.

Berazi aşireti kalkışmasının bastırılması sonrasında tüccarların zararlarını tazmin için asilerden müsadere edilen mallar, ilgili tasarruftaki amacın gerçekleştirilmesinin uzağında kalmıştır. Ancak müsadereye konu olan mallar döneminin şartlarında paranın değerini belirlemek bakımından da önem arz etmektedir.

5.2. Zorunlu Askerlik Uygulamasına Tepkiler

Tanzimat'la birlikte yeniden yapılanmaya giren devlet, Mansure ordusu teşkilinden umduğu faydayı sağlayamadığı için, yeni bir reform sürecine girmiştir. Askerlik 6 Eylül 1843'de yeni esaslara bağlanmıştır. Daha önce askere alımlarda belirgin bir düzen olmadığından dolayı, vilayetlerden orantısız şekilde ve rastgele

yakalanan gençlerin askere götürülmesi usulü terk edilmiştir. 1844'deki düzenlemelerle uygulama somutlaştırılmıştır. Vilayetlerin nüfuslarına göre gönderecekleri asker listeleri hazırlanacaktır. Listeler için, 20 yaşını aşan gençler arasında kur'a çekilecek, isteyenler de gönüllü olarak askere katılabileceklerdir. Askerlikle ilgili düzenlemeler sadece Müslümanları kapsamış, bu durumdan dolayı iki sosyal grup arasında gerilim meydana gelmiştir (Karal,1983, 17).

Askerlik alanındaki düzenlemelerde askere gideceklerin kura ile belirlenmesi esası getirilmesine rağmen, Halep'te tüm yetişkin erkeklerin askere alınacağı ve bununla birlikte bir baş vergisinin de tahsil edileceği söylentisi ortaya çıkmıştır. Söylentiler sonucu 17 Ekim 1850'de kitlesel bir kalkışma meydana gelmiştir. Gale yana gelen halk Halep valisi Mustafa Zaid Paşa ile görüşmek için saraya yönelmiştir. Ancak vali halkı dinlemeksizin korkudan kışlaya sığınmış ve toplumsal tepkiler bir anda büyük bir kalkışmaya dönüşmüştür. Kalkışma sürecinde Müslümanların tepkisi askerlik hizmeti dışında olan Gayrimüslimlere karşı yönelmiştir. Olaylar sırasında gayrimüslimlere ait 688 ev, 36 dükkan yağmalanmıştır (Masters,2000:19-88). Bozulan asayişin tekrar sağlanabilmesi, ancak Şam'dan intikal ettirilen asker ile mümkün olabilmektedir. Yakalanan elebaşları yargılanmak ve sonrasında sürgün cezaları için İskenderun'a gönderilmiştir (BOA, A.MKT. UM 36/ 45-1).

Londra sefaretinden gönderilen bir yazıda, olayların patlak verdiği ilk anda diplomatik çevrelerden büyük bir tepkinin meydana geldiği belirtilmiştir. Ancak kısa sürede Osmanlı Devleti'nin olayların bastırılmasında ki gayreti diplomatik çevrelerce görülmüş ve tepkiler yerini takdire bırakmıştır (BOA, A.MKT. UM. 47/ 32).

Halep'te olaylar patlak verdikten kısa bir süre sonra kalkışma hareketi Birecik'e sirayet etmiştir. Kalkışmadan dolayı paniğe kapılan Birecik naibi ve müftüsü şehri terk etmişlerdir. Gale yana gelen halk firari olan müftü ve naibi aramak bahanesiyle gayrimüslimlerin hanelerine girerek yağmaya girişmişlerdir. Birecik'deki olaylar hemen akabinde Rumkale'ye de sıçramış, ancak Urfa'dan gelen askerlerin Birecik'i kuşatma altına alması sayesinde asiler teslim olmuşlardır (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 13.325).

Halep, Birecik, Rumkale'de isyana karışan 420 kişi İskenderun'a gönderilmiş ve yargılamalarını müteakiben Girit adasına sürgün edilmişlerdir. Birecik'ten sürgüne gönderilenlerden 25 kişi elebaşı konumundadır. Elebaşların evlerinde yapılan aramalarda, gasp ettikleri eşyalar sahiplerine tutanak ile teslim edilmiştir. Olaylar esnasında cinayete karışan üç kişi de tutuklanarak İstanbul'a yargılanmaya gönderilmişlerdir (BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 7085).

Halep, Birecik ve Rumkale'deki kalkışmada zarar görenlerin kayıplarını tazmin için gerekli olan 5.000 kise akçenin, vilayet vergisine zam yapılmasıyla karşılanması Halep Vilayeti'nce kararlaştırılmıştır. Halep vergisine yapılacak olan zam %15 iken diğer sancaklardaki oran %12,5 olarak belirlenmiştir. Zarar tazmini için üç yıllık bir zaman diliminin aşılmasına da dikkat edilecektir (BOA, A.MKT. UM 51/ 51). Ancak vergi yüküne getirilen %12,5'luk zam Birecik ve Urfa'da yoğun tepki ile karşılanmış ve uygulamada sıkıntılar meydana gelmiştir (BOA, A.MKT. UM 137/ 68).

Bir kise 500 guruştur (BOA, A.MKT. UM 137/ 68).

Zorunlu askerlik uygulamasında meydana gelen tepki örneğinde de görüleceği üzere Tanzimat sonrası süreçte halkın memnuniyetsizliği genelde ağırlaşan vergi yüküne ve sair yükümlülüklerle dayanmakta olup isyanlar genel bir mahiyete sahip olmuştur (Uzun, 2002:95).

6. SONUÇ

Urfa'da Tanzimat'a geçiş 1847'de fiilen, 1850'de Meclisi Vala kararı ile resmen gerçekleşmiştir. Bu dönemin başlangıcında Urfa, kazaları ve aşiretlerini kapsayan nüfus sayımı yapılmıştır. Nüfus sayımı mevcut asker ve vergi mükellefi durumunu belirlemek için yapılmıştır. Ancak yerleşim alanlarında hane ve nüfus sayımında başarılı olunmuşsa da kırsalda aynı başarı sağlanamamıştır. Kırsaldaki nüfus sayımı başarısızlığında en önemli etken ise aşiretlerin sayım sonrasında yeni mali yüklerle karşı karşıya kalma endişeleri olmuştur.

Tanzimat sürecinin idari ve mali yapıda getirdiği en önemli yenilik yöneticilerden beklenen idari ve mali performans yeterliliği yanında ülke genelinde yürürlükte olan hukuki yapıya uygun hareket etmeleri gereğidir. Klasik dönemde özellikle mali yapının yönetiminde öne çıkan sancak kanunnameleriyle, eyaletler arasında oransal olarak farklılaşan aşar ve adet-i ağnam vergileri artık tek ve genel oranlara dönüşmüştür. Mesela aşar vergisi her yerde %10 olarak salınmaya başlanmıştır.

Tanzimat öncesinde Urfa'nın merkez sancak olduğu Rakka eyaletinde özellikle baş vergileri coğrafi temelde bireylerin mali yeterlilikleri ihmal edilerek tahsil edilebilmektedir. Eyaletteki personel giderleri ve imar faaliyetlerinin finansmanın da yine coğrafi temelde vergi yükü insanlar arasında paylaştırılmaktadır. Bunların miktarları ana vergi kalemi olan aşar vergisinin yarısı gibi yüksek miktarlara da ulaşabilmektedir. Mali yapıdaki bu durum sosyal yapı üzerinde ciddi bir baskı oluşturabilmekte ve böylelikle insanlar meskûn mahallerini terk etme bahasına Halep ve Harput gibi yerlere firar edebilmektedirler. Yani, tevzi usulü olarak tanımlanan bu mali uygulama Urfa'nın imarına katkıda bulunmak bir yana sosyal yapının en önemli unsuru olan nüfusun dahi aşınmasına sebep olabilmektedir.

Tanzimat sürecine geçiş halk bakımından belirsizlikler içerdiğinden, yeni süreç yeni vergilerin konulacağı bir dönemin başlangıcı olarak algılanmıştır. Her ne kadar emlak ve temettü vergilerinin vergi ödeme gücü olgusunu temsil eden "hal ve tahammüle" göre alınacağı mahalli yönetimce deklare edilmişse de, halktan beklenen olumlu tepki alınamamıştır. Çünkü Tanzimat sürecine dâhil olma süreci yeni idari kadrolar ve yönetimin yapılanması sonucunu doğuracaktır. Bunun sonucu geçiş sürecinde ek bir mali kaynağa ihtiyaç duyulacaktır ve bu kaynak yine halktan talep edilecek olan Tanzimat bahasıdır. Her çiftten altışar guruş talep edildiyse de bu talep halk bakımından Tanzimat süreciyle yeni vergiler ve belirsizliklerle dolu bir sürecin başlamakta olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Çift başına altışar guruşluk bir talep bile insanların yine başka yerleşim yerlerine kaçması sonucu doğurabilmektedir.

Tanzimat'la birlikte mukataa işletmecileri, askerler ve yöneticilerden halka doğru gelebilen angarya talepleri de terk edilecektir. Ancak merkezi yapının mali bakımdan güçlendirilmesi adına vergilerin taşradan merkeze en kısa zamanda iletilmesi talepleri de yeni angaryaların oluşmasına sebep olacaktır. Merkezileşme sürecinde, taşra

eşrafına dayalı olarak örgütlenmiş olan vilayet, sancak ve kaza meclisleri, halkla devlet arasında köprü olmanın ötesinde mali gelirlerin arttırılması için halk üzerinde bir baskı merciine de dönüşebilmiştir. Özellikle, yönetimin modernleştirilmesi talebine rağmen en temel vergi olan aşar vergisinin aynı olarak tahsili, toplanan vergi mukabili zahirenin devletçe talep edilen yerlere taşınması yeni bir angarya şeklini ortaya çıkarmıştır. Çünkü liva meclisi nakliye faaliyetlerinde görevlendirdiği aşiretlere reel seviyelerde ücret ödemelerinden kaçınarak zahire nakillerinden tasarruf sağlamayı hedeflemektedir. Bu durum yeni angaryalara dönüşerek yine sosyal sorunlara sebep olmuş ve Berazi aşireti tepkilerini gösterme adına bir kervanı yağmalayabilmiştir.

Başlangıçta kamu yöneticilerinin merkezi idare namına denetlenmesi ve yerelden gelebilecek olan talepleri kurumsallaştırmak için kurulmuş olan liva meclislerinde, devlet menfaatlerinin temsilciliğini öne çıkarılmışlardır. Bu durum mali ve idari yapıdaki değişim gerekçelerinin halka aktarılmaması sonucunu doğurmuştur. Kurayı şer'iyeye olarak isimlendirilen zorunlu askerlik uygulamasının gayrimüslimleri kapsamayacağı şeklinde söylentiler bile bölge genelinde Hıristiyan nüfusun mal varlıklarına yönelik toplumsal kalkışmalara dönüşebilmiştir. Çünkü Tanzimat'a geçiş sürecinin halka tanıtımında yükümlülükleri olan kamu görevlileri ve liva meclisleri başarılı olamamışlardır. Bu durum karşısında halk tarafından Tanzimat süreci, salt gayrimüslimlerin çıkarlarını genişletici bir süreç olarak algılanmıştır.

Devletin merkezileşme hedeflerine rağmen Tanzimat'a geçiş öncesinde geleneksel Osmanlı kurumlarından olan tımar sistemi de bölgedeki ağaların gözetimin ve himayesine girerek önemli bir yapısal kriz aşamasında bulunmaktadır. Tanzimat'ı müteakiben merkezin otoritesini tahkim etmeyi hedefleyen devlet bu yeni süreçte tımarlıların konumunu yeniden değerlendirmiştir. Bu değerlendirme aşamasında tımarlıların konumu bölgedeki Suriye aşiretlerinden kaynaklanan güvenlik sorunundan dolayı, zaten var olan Arabistan ordusu neferlerine dönüşmek şeklinde olmuştur. Tımarlıların yeni süreçteki dirliklerinin durumu da sembolik kayıtlar şeklinde devam ettirildiye de esasen bunlar ücretli askerlere dönüştürülmüşlerdir.

Mali yapıdaki dönüşümde, aşar ve adet-i ağnam tahsillerinde geçmişten gelen eyaletlere göre farklılaşmış oranlar uygulamasının yerini artık sabit oranlı vergilendirme uygulaması almıştır. Bölgede mali- idari yapıdaki dönüşümde iltizam sisteminin yerine emanet sistemin kurulması hedeflenmiştir. Ancak bölgenin sosyal yapısında güvenlik sorunlarının yoğunluğu, iklim koşullarının seneler itibarı ile istikrarsızlığı gibi sebeplerle mali gelirlerin tahsilinde sürekliliğin sağlanması sorunu öncelikli konumda olmuştur. Bu aşamada vergi gelirlerinin temininde istikrarın sağlanması adına iltizam sistemi terk edilememiştir. İltizam sistemi terk edilemediği gibi mali yapıdaki merkezileşme ideallerine adına, yerel toprak ağalarının mali sistemde daha etkin olduğu bir sürece girilmiştir.

Tanzimat sürecinde halkın bir algılama ve uyum sorunu olduğu gibi kamu görevlileri de benzer sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Kamu görevlilerinin yeni sürece uygun olmayan birikim ve donanım yetersizlikleri başlıca sorunlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Mesela vilayet bütçelerinin senelik olarak ve yasalarda belirtildiği şekliyle yapılması pek de Hazine-i Celile'den talep edildiği şekliyle gerçekleştirilememiştir. Bu aşamada yetersizlikleri görülen memurların azli usulüne

müracaat edildiyse de beklenen olumlu gelişmeler Tanzimat'a geçiş aşamasında sağlanamamıştır.

Tanzimat'a geçiş aşaması idari ve mali yapıdaki merkezileşme iddiasına rağmen bölge özelinde yerel eşrafın mevcut olan konumunu daha da tahkim ettiği bir süreç olmuştur. Tanzimat'a geçiş süreci halk bağlamında, geleneksel yükümlülüklerini yerine getirme alışkanlığına sahip olan ve bunu da kanunu kadim kavramıyla meşrulaştıran bir hukuk kültürüyle karşı karşıya kalmıştır. Bu kültürel algıdan dolayı Urfa'da Tanzimat'a geçiş, idari ve mali alandaki yeniliklere karşı itaatkâr olmayan ve hatta bununda ötesinde reaksiyoner eylemlerinde yoğunlaştığı bir döneme de karşılık gelmiştir.

KAYNAKÇA

I- Basılı Eserler

- Berkes, N. (2011), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu- Batı Yayınları, İstanbul.
- Cevdet Paşa (1991), *Tezâkir*, 21-39, Yayınlayan; Cavid Baysun, TTK, Ankara.
- Çadircı, M. (1991), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK, , Ankara.
- Karal, E. Z. (1983), *Osmanlı Tarihi*, Cilt 5, 4. baskı, TTK yayınları, Ankara.
- Masters, Bruce (2000), Halep; "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, Çeviren; Sermet Yalçın, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, İstanbul.
- Ortaylı,İ. (2000), *Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahalli İdareleri(1840-1880)*, TTK, Ankara.
- Tabakaoğlu, A (1994), *Türk İktisat Tarihi*, Dergah, İstanbul.
- Uzun, A. (2002), *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, Eren, İstanbul.

II- Arşiv Kaynakları

- BOA, A.MKT. MVL. 53/ 75, H.1266/ M.1850.
- BOA, A. MKT. MVL 14/ 40,H.1264/ M.1848.
- BOA, A.MKT.MVL. 53/ 75, H. 1268/ M.1852
- BOA, A.MKT 75/ 83, H.1263/M.1847.
- BOA, A.MKT. 225/ 93, M.1265/H.1849.
- BOA, A.MKT. 220/59H. 1265/ M.1848.
- BOA, A.MKT, 73/12, H. 1263/ M.1846.
- BOA, A.MKT. 56/ 94, H.1263/H.1846.
- BOA, A.MKT 152/ 23,H.1265/M.1847.
- BOA, A.MKT. 224/ 17, H.1265/ M.1849.
- BOA, A.MKT. UM 526/ 43, H.1278/ M.1861.

- BOA, A.MKT. UM 324/6, H.1275/ M.1858.
BOA, A.MKT. UM 406/21, H.1276/ M.1859.
BOA, A.MKT. UM. 47/ 32 H. 1267/ M.1850.
BOA, A.MKT. UM 36/ 45-1, H. 1266/ M.1849.
BOA, A.MKT. UM 51/ 51 H.1268/ M.1850.
BOA, A.MKT. UM 137/ 68, H. 1269/M.1851.
BOA, A.MKT.UM 241/50, H.1272/M.1855.
BOA, A.MKT. UM 158/ 96, H.1265/M.1847.
BOA, A.MKT. UM 85/89; H.1273/ M.1856.
BOA, A.MKT. UM.352/ 84, H. 1275/ M.1859.
BOA, A.MKT.UM 493/ 32,H.:1278/M.1862.
BOA, A.MKT. UM. 227/ 86, H.1278/M.1862.
BOA, A. MKT.UM, 234/33, H.1267/M.1849.
BOA, A.MKT. UM 413/ 40, H.1276/ M.1859.
BOA, A.MKT. UM. 222/ 99, H.1267 / M.1849.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 3.516, H.1264/ M. 1847.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 7.316, H.1267/ M.1851.
BOA, İradeler Meclisi vâlâ., 7062, H.1267/M.1851.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 13.325, H. 1267/ M.1850.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 7085, H. 1267/ M.1850.
BOA, İrade Meclisi Vâlâ, 8407, H.1266/ M. 1850.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ 8.408, H.1268/M.1851.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ, 10480, H.1268/1851.
BOA, İradeler Meclisi Vâlâ,, 21.873, H.1279/ M.1863
BOA, İ. Mesalihi Mühime 2076, H.1258-59-60/ M. 1842-43-44.
BOA, İ.Mesalihi Mühime 2.077, H.1263/ M.1846.
BOA, İradeler. Dahiliye 162/ 8434, H.1264/ M.1847.
BOA, İradeler Dâhiliye 6.365, H.1298/ M.1881.
BOA, Y.EE 35/ 90, H. 1282/ M.1866.
İSAM Kütüphanesi, Urfa Şer'i Sicilleri, no; 205.
İSAM Kütüphanesi, Urfa Şer'i Sicilleri, no; 206.